

УДК 37.016:78

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАГАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Ляшко М.П.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядається проблема створення можливостей структурування музичних здібностей. Охарактеризовано загально-теоретичні підходи до проблеми розвитку музичних здібностей, які забезпечують ефективне формування важливих якостей учнів на уроках музичного мистецтва. Подано рекомендації, які можуть допомогти при проведенні уроків музичного мистецтва, вплив на внутрішній світ дитини, формуванню її інтересів і уподобань, що створює позитивне ставлення до навколишнього світу, розкривають творчу уяву та образне мислення.

Ключові слова: музичні здібності, естетичне виховання, педагогічний процес, емоційність, знання, навички.

Постановка проблеми. Одним із завдань навчально-виховного процесу є його розвивальна функція, яка має реалізуватися через зміст та методи навчання. Тому, розвиток музичних здібностей є домінуючим напрямом навчання, особливо на початковому етапі. Важливу роль у вирішенні цих завдань належить музичному мистецтву. У зв'язку з цим перед музичною педагогікою постає багато проблем, серед яких однією з найактуальніших є проблема формування

музичних здібностей учнів. Її наукова розробка природно впливає з тих вимог, які ставляться перед школою, і безпосередньо впливає на теорію і практику музичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової та спеціальної музичної літератури показав, що у проведених раніше дослідженнях, науковій літературі, навчально-методичних посібниках велика увага надається розвитку музичних здібностей учнів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дозволив визначити компоненти музичних здібностей на критерії їх оцінки.

Розвиток музичних здібностей висвітлюється в роботах науковців, зокрема Ю. Болотіна, Я. Бочкарьова, О. Коваль, Б. Теплова [7] та інших.

У сучасній музичній педагогіці достатньо відомою є методика діагностики музичних здібностей на основі тестів А. Зиміної [3], яка пропонує вивчати музичні здібності за трьома напрямками: установлення рівнів розвитку ладового чуття, музично-слухових уявлень, музично-ритмічного чуття.

Однією з нових методик вивчення музичних здібностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є система В. Анісімова [1], що являє собою оригінальну розробку вивчення структурних компонентів музичності на основі відомих та модифікованих тестів. Автор вивчав музичні здібності дітей за допомогою ігрових форм роботи та діагностичних завдань як індивідуальних, так і групових.

Мета написання статті полягає у розкритті теоретичних аспектів сутності творчих музичних здібностей, які забезпечують ефективне **формування цих важливих якостей на уроках музичного мистецтва**.

Виклад основного матеріалу. Музика є одним із наймогутніших засобів виховання, який надає естетичного забарвлення духовному життю людини. «Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї» – писав В. Сухомлинський. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури. Ці слова видатного викладача-гуманіста конкретизують його думку про музичне виховання як першооснову у вихованні людини.

У найширшому розумінні слова естетичне виховання – це процес передачі досвіду та навичок, набутих суспільством. Форми передачі досвіду можуть бути найрізноманітнішими. Вони ускладнюються з розвитком особистості, а в історичному процесі з ускладненням структури знань та суспільних відносин, які не повинні припинитися, тому що рух історії є неможливим без активної передачі наступним поколінням досягнень людської культури, без виховання.

Естетичне виховання у філософському значенні передбачає якісні зміни рівня естетичної культури об'єкту виховання, яким може бути як окрема особистість, соціальна група, так і суспільство в цілому. Практично це безперервний процес, який триває протягом всього життя людини.

У процесі естетичного виховання формується і розвивається здатність людини до сприйняття і співпереживання, її естетичні смаки та ідеали, здатність до творчості, до створення цінного у мистецтві та поза ним (побуті, вчинках і поведінці).

Таким чином, естетичному вихованню властиві дві основні функції: формування естетично-ціннісної орієнтації особистості та розвитку творчих потенціалів, які визначають місце естетичного виховання в суспільному житті та зв'язок з іншими видами виховної діяльності.

Музика може підняти настрій, може погіршити його, може підтримати, може надихнути, допомогти, розслабити.

У сфері музичних здібностей виокремлюються зовнішній та внутрішній слух. Зовнішній слух виконує дві функції, перша з яких – чітке сприйняття музики, яка виконується іншою особою. Слуховими об'єктами в цьому разі є звуковисотність, динаміка, метроритміка та тембровий колорит. Друга функція пов'язана зі сприйняттям власної гри, самоконтролем.

Формування основних музичних здібностей відбувається в ранній період дитинства. Вони можуть проявитися раніше від будь-яких інших. Систематичні музичні заняття забезпечують значний рівень музичного розвитку дошкільників. Музично обдаровані діти швидко випереджають менш обдарованих у розвитку тих чи інших музичних здібностей. Проте в успішному оволодінні музикою наполегливість відіграє не меншу роль, ніж здібності.

Здібності людини – це внутрішні умови її розвитку, які як і інші внутрішні умови, формуються під впливом зовнішніх – у процесі взаємодії людини і зовнішнього середовища.

При розгляді питання щодо формування здібностей важливо враховувати, що зв'язок між задатками та здібностями неоднозначний. На базі різних за структурою задатків можуть формуватися схожі здібності, і навпаки, на базі схожих задатків – різні здібності [7, с. 93].

Аналіз літератури свідчить про існування двох основних поглядів на природу музичності: музичність як вроджена здібність, що не підлягає формуванню, і музичність як властивість, що формується на основі вроджених задатків [6, с. 10].

До основних музичних здібностей можна віднести: ладове чуття – здатність прослуховувати «внутрішні» раніше сприйняту музику, що складає уяву для музичної уяви, формування музичної уяви і розвитку музичного мислення; музично-ритмічне почуття – здатність сприймати, переживати, точно відтворювати і створювати нові ритмічні сполучення. До загальних музичних здібностей відносять: музична пам'ять (засвоєння знань, умінь і навичок) – сприяє накопиченню музичних вражень і слухового досвіду, що істотно впливають на формування музичних здібностей, а також на психічну діяльність слухача, виконавця; органічно включаючись у фахову діяльність, вона обумовлює засіб музичного мислення; психомоторні здібності виявляються у можливості музиканта при виконанні передати своє розуміння змісту музичного твору.

Всі види мистецтва слугують втіленню головної мети – формуванню сучасної гармонійної людини. Сам процес сприйняття мистецтва є складним пізнавальним актом під час якого твір мистецтва виступає не лише засобом пізнання навколишньої або історичної дійсності, а й об'єктом пізнання, самостійною художньою цінністю. Найбільш повне сприйняття прекрасного в мистецтві доступно лише всебічно і гармонійно розвиненій особистості, яка має сталі інтереси, смаки і духовні потреби.

Крім формування вміння правильно розуміти і оцінювати твори мистецтва, вміння насолоджуватись ними, важливою задачею естетичної

культури є розвиток практичних художніх вмінь і навичок в області мистецтва.

Кожен із видів мистецтва здатен впливати на конкретну сторону духовного стану людини. При цьому емоційна реакція на літературний, живописний чи музичний твір буде різною. Музика являється мистецтвом, яке володіє найбільшою силою емоційного впливу на людину і тим самим слугує одним із найважливіших засобів формування ідейних переконань, моральних та естетичних ідеалів особистості.

Здібність цілісного сприймання музики передбачає тотожну емоційну реакцію на загальний настрій п'єси чи пісні. Кількаразове прослухання твору дозволяє сприймати його диференційовано, виділяючи дедалі більше характерних рис. Не можна сприймати музику, не диференціювавши тих елементів звучання, які є носіями музичної виразності, так само як не можна їх почути, не відчуюючи цієї виразності.

Актуальність і значущість розвитку музичних здібностей обумовлено і тим, що музичний розвиток має ні чим не замінний вплив на загальний розвиток: формується емоційна сфера, пробуджується уява, воля, фантазія. Загострюється сприйняття, активізуються творчі сили розуму і «енергія мислення» навіть у самих інертних дітей. «Без музичного виховання неможливий повноцінний розумовий розвиток людини», – стверджує відомий педагог В. Сухомлинський.

Критерії музичних здібностей, принаймні в порівнянні з іншими видами здібностей, представляються як музикантам, так і людям які з музикою не пов'язані. У сфері оцінки музичних здібностей з незапам'ятних часів існують три компоненти: слух, почуття ритму і музична пам'ять. Справедливість цих критеріїв до останнього часу ні в кого не викликали сумнівів. Але, наприклад, ще в античному світі панувала думка про те, що «музика сприймається не стільки слухом, скільки розумом», і ці погляди підтримувалися багатьма мислителями від Піфагора до Плутарха.

Все більше число вчених схиляється до того, що музичні здібності – це особливого роду духовні здібності, нерозривно пов'язані з музичною культурою. Вони розвиваються в процесі музичної діяльності, сприйняття музики і власне музичної творчості, і ніякі слухові дані не гарантують видатних творчих досягнень самі по собі.

У психологічному розумінні «здібності» – це індивідуально-психологічні особистості, які є умовою успішного виконання певної продуктивної діяльності. Здібності виявляються у процесі оволодіння цією діяльністю, у тому, наскільки індивід за інших рівних умов швидко й ґрунтовно, легко й міцно опановує способи її організації і виконання [7, с. 381].

Серед праць, присвячених музичним здібностям, особливе місце посідає книга Б. Теплова «Психологія музичних здібностей». В ній запропонована оригінальна концепція музичності, що є більш високим етапом розробки цієї проблеми.

Головним показником музичності Б. Теплов вважав емоційний відгук на музику, а до головних здібностей відніс ті, що пов'язані зі сприйняттям та відтворенням звуковисотного та ритмічного руху – музичний слух (як звуковисотний) та чуття ритму. При цьому до музичного слуху вчений відніс два

компоненти – перцептивний, пов'язаний з сприйняттям мелодичного руху (ладове чуття), та репродуктивний (здатність до слухової уяви мелодії).

Б. Теплов не розглядав загальні здібності музично-естетичного сприймання, виконавства й творчості. Водночас він відносив естетичні здібності до загальних або генералізованих (за С. Рубінштейном), оскільки вони властиві різною мірою всім людям і виявляються в усіх сферах людської діяльності. Цим вони відрізняються від спеціальних, у тому числі й художніх.

При аналізі структури вчений пропонував виділити дві взаємопов'язані її сторони – емоційну й слухову. Цей поділ, звичайно, умовний, оскільки взяті самі по собі, окремо одна від другої, вони втрачають смисл.

Психолог також виділяв три основні музичні здібності: ладове чуття, музично-слухові уявлення, музично-ритмічне чуття. При цьому здібність емоційно відгукуватися на музику, переживати її як вираження деякого змісту складає за Б. Тепловим центр музичності [7, с. 42].

Музичне мистецтво відіграє велику роль в естетичному вихованні підростаючого покоління, сприяє формуванню у нього художніх потреб і творчих здібностей. У процесі сприйняття музики у школярів (студентів) розвиваються навички аналізу творів та формується здатність до їх естетичної оцінки.

Повноцінне музично-естетичне сприйняття вимагає розвинутого музичного слуху. Музичний слух – комплексна здатність, що включає в себе звуковисотний (мелодичний і гармонічний), ритмічний, динамічний і тембровий слух.

Здатність стежити при слуханні музики за мелодичною лінією та напрямом її руху з'являється у школярів далеко не одразу. Це пов'язано з рядом труднощів, зокрема із нерозвиненим слухом і слабкою музично-слуховою увагою. У процесі сприйняття музики розвивається також і гармонічний слух – здатність сприймати і виконувати багатоголосу музику.

У процесі музичного виховання діти ознайомлюються з різноманітними музичними творами, набувають певних знань, умінь та навичок зі слухання музики. У дітей виховується любов до музики, формуються музичні здібності, оцінне ставлення до музичних творів.

Музичні здібності – це індивідуально-психологічні властивості особистості, що є передумовою успішного виконання музичної діяльності.

Б. Теплов визначив такі основні музичні здібності:

1. Лад-тональне відчуття, тобто здатність емоційно розрізняти ладові функції звуків мелодії. Цю якість можна назвати емоційним компонентом музичного слуху.

2. Здатність до слухового уявлення, тобто до вільного користування слуховими уявленнями, що відображають звуковисотний рух. Це слуховий компонент музичного слуху.

3. Музично-ритмічне відчуття, тобто відчуття емоційної виразності музичного ритму і його точне відтворення.

Музичні здібності – індивідуальні психологічні властивості людини, що зумовлюють сприйняття, виконання, написання музики, здатність до навчання в галузі музики. В тій чи іншій мірі

музичні здібності проявляються майже в усіх людей. Яскраво виражені, які індивідуально проявляються музичні здібності називають музичною обдарованістю.

Іноді сукупність музичних здібностей позначають загальним поняттям «музичність». За визначенням Б.М. Теплова, музикальність є комплекс індивідуально-психологічних особливостей, потрібних для занять музичною діяльністю і в той же час пов'язаних з будь-яким видом музичної діяльності.

Всі поняття, якими ми описуємо про індивідуальні прояви музичних здібностей, акцентують різні їх психологічні сторони і прояви. Музикальність немислима без основних музичних здібностей, але й не зводиться до них.

Музичний розвиток як будь-які інші психічні та психологічні процеси, йде по зростаючій лінії. Це перехід від мимовільних відгуків на музику до естетичного відношення до неї, від імпульсив-

них прагнень співати, рухатися під музику до виразного виконання, від сумних приємних відчуттів сприйняття музичних звуків до емоційного і свідомого слухання твору. Така загальна картина динаміки музичного розвитку.

Висновки. Усі види роботи у процесі музичної діяльності з школярами мають сприяти їхньому духовному розвитку, пізнанню світу, формуванню світогляду, вихованню моралі. І вже з перших днів навчання необхідно залучати учнів до різних видів музичної діяльності, адже формування творчих здібностей відбувається тільки шляхом включення їх у відповідну діяльність, зокрема музичну. Без сумніву, що формування творчих здібностей у дітей треба починати зі зміцнення і розвитку їх творчої активності. Для вирішення цієї педагогічної проблеми необхідно створювати такі умови, які б стимулювали природне проміння творчого процесу, активізували дітей до продуктивної творчої діяльності.

Список літератури:

1. Анисимов В.П. Диагностика музыкальных способностей детей. Учеб. пособие для студ. Высш. учеб. заведений / В.П. Анисимов. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 128 с.
2. Виготський Л.С. Педагогічна психологія / Л.С. Виготський / – М.: АСТ: Астрель: Люкс, 2005. – 287 с.
3. Зимина А. Основы музыкального воспитания и развитие детей младшего возраста / А. Зимина. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 320 с.
4. Коваль О. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики: дис. ... канд. пед. наук: спеціальність 13.00.02 / Олена Коваль / Ніжинський держ. педагогічний ун-т ім. Миколи Гоголя. – К., 2002. – 251 с.
5. Ломов Б.Ф. Соотношение социального и биологического как методологическая проблема психологи // Вопр. Философии / Б.Ф. Ломов. – 1976. – № 4. – С. 83-95.
6. Психология. Словарь / Под. ред. А.В. Петровского, Г.М. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
7. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей // Избр. труды: В 2-х т. Т. 1 / Б.М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – С. 42-222.

Ляшко Н.П.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ОБЩЕЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема создания возможностей структурирования музыкальных способностей. Охарактеризовано общетеоретические подходы к проблеме развития музыкальных способностей, которые обеспечивают эффективное формирование важных качеств учащихся на уроках музыкального искусства. Поданы рекомендации, которые могут помочь при проведении уроков музыкального искусства, влияние на внутренний мир ребенка, формированию его интересов и предпочтений, которое создает положительное отношение к окружающему миру, раскрывают творческое воображение и образное мышление.

Ключевые слова: музыкальные способности, эстетическое восприятие, музыкальное воображение, педагогический процесс, эмоциональность, знания, навыки.

Lyashko M.P.

Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhory Skovoroda Pedagogical University

THE FEATURES OF DEVELOPMENT OF MUSICAL ABILITIES AND THEIR INFLUENCE ON GENERAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY

Summary

The article deals with the problem of creation of opportunity for the structuring musical abilities. Characterized general theoretical approaches to the problem of development of musical abilities, which provide an effective formation of important qualities of pupils in music lessons. Described the recommendations, which can help during the music lessons, the impact on the inner world of children, the formation of their interests and preferences that provide a positive attitude to the outward things and expose the creative imagination and abstract thinking.

Keywords: musical abilities, esthetic education, pedagogical process, emotionality, knowledge, skills.